

YU ISSN 0350-0438

ЗБОРНИК
ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

XX/2

НОВИ САД
1977

О ИМЕНИЦАМА У „ИСТОРИЈИ ЦРНЕ ГОРЕ“ (1754) ВЛАДИКЕ ВАСИЛИЈА ПЕТРОВИЋА

СВЕТОЗАР СТИЈОВИЋ

1. Овај рад представља продужетак испитивања језика „Историје о Црној Гори“ владике Василија Петровића.¹ Анализа текста је вршена на основу фототипског издања поменуте књиге.² Дело је штампано 1754. године грађанском ћирилицом „у Санкт—Петербургу“.³

До сада су испитане граfiјске, правописне и фонетске особине поменутог дела, а такође је речено и неколико речи о аутору ИЦГ.⁴ У испитивању именица у овом раду ишло се ка томе да се утврди колико постоји подударност са руским односно рускословенским, а колико са српскохрватским односно српскословенским језиком. Истовремено је обрађена пажња дијалекатским цртама које нам откривају одлике завичајног говора Василија Петровића, а које се понекад срећу у ИЦГ. Наравно, руске односно рускословенске црте знатно преовлађују, мада су добрим делом присутне и особине које представљају одлику српскохрватског језика.

Једнина

2. Г е н и т и в

Именице мушког рода

Облици: *ойѣ... зяѣя* 22⁵, *Князя* 20, 27, 28, *ойѣ Князя* 11, *ойѣ... Князя* 20, *Князя Лазаря* 21(($\times 4$), 22($\times 2$), 23($\times 2$), 25, у *Государя* 23, *Государя* 25, *Царя* 9, 17, 28, у *Цесаря* 38, који се разликују од српскохрватског, подједнако представљају одлику српскословенског, као и руског односно руско-

¹ Рад је настао на основу ексцерпираног материјала чије је сакупљање финансирала Републичка заједница за научни рад Социјалистичке Републике Србије, а што је у вези са радом на пројекту „Историја књижевног језика код Срба у предвуковском периоду“.

² Ово издање приредили су Научно друштво НР Црне Горе на Цетињу и Матица српска у Новом Саду 1951. године. Текст о којем је овде реч у даљем излагању означаваће се скраћеницом ИЦГ.

³ Уп. Др Георгије Михаиловић, *Српска библиографија XVIII века*. — Београд (Народна библиотека СР Србије), 1964, 42—43.

⁴ Уп. Светозар Стијовић, *Графијске, правописне и фонетске особине Историје о Црној Гори Василија Петровића*. — Прилози проучавању језика, Нови Сад (Катедра за јужнословенске језике Филозофског факултета у Новом Саду), 1975, књ. 11, 1—50.

⁵ Број означава страницу у ИЦГ.

словенског језика. Сви остали примери долазе са наставком који је исти и у руском и у нашем језику. Нпр.: *Мишройолиша* 24, *закона* 15, *браша* 17 и сл.

Именице средњег рода

Једине форме које су диференцијалне између српскохрватског и руског односно рускословенског језика представљају облици: *моря* 21, *ошйравленія* 6, до ... *устія* 14, *йравославія* 17, *невѣрствія* 22, *йримиренія* 28, *награжденія* 30, *ошъ* ... *оружія* 34, *шасія* 36.

Док примери *ошъ його времени* 18, 42 долазе у руском духу, облик *имѣна* 39 одлика је српскохрватског језика. Наставак осталих облика не представља диференцијалну црту између руског и српскохрватског језика. Нпр.: *царствѣ* 17, *вина* 22, до *лѣта* 29, *Величествѣ* 31 и сл.

Именице женског (и мушког) рода на -а

У генитиву ових именица налазимо наставке -и/-ы (50 пута) и -е/-ѣ (41 пут). Примери:

- и: *башалѣ* 35, *Архіепископѣ Пекскѣ* и *всея Сербїи, Болгарїи, Поморїа, Демаїти, Босни*, *обонѣ полѣ Дуная и цѣлаго Иллирика Патрїархѣ* 40, *Босни* 35, до *рѣки* 36, *земли* 6, 12, 33, *земли Зейи* 13, *ошъ рѣки, йрозванной Зейи* 13, на *мѣсто Зейи* 13, до *самые рѣки Зейи* 16, *имїерїи* 40, *исїорїи* 9, *Князя Луки Доукадгина* 28, *Македонїи* 35, *Монархїи Турецкой* 43, *рѣки Морачи* 16, *нужби* 34, два *Паши* 34, *ошъ Кашунскїе йравинци* 14, 16, *йроїивѣ Порїи Ашоманской* 31, 32, *ошъ сввернїе сїорони* 21, *ошъ худыя фамилїи* 10, *ошъ фамилїи* 11, *фамилїи* 18, *изъ Херцеговани* 10, *Албани* 35;⁶
- ы: *ошъ Авонскїе горы* 18, *ймежду Черныя горы и Бергановѣ* 13, *вокругъ Черной горы* 36, *ошъ Чернїе горы* 41, до *рѣки Дрины* (в. нап. 20) 36, *ошъ йрироды* 36, *сесїры* 11, *ошъ сесїры* 26, *съ другїе сїороны рѣке Зетѣ* 16, *съ другой сїороны рѣке Мораче* 17, *съ лѣвые сїороны* 17, *ошъ южнїе сїороны* 21, *сїраны* 18, *Ѳеодоры* 11;
- е: *ошъ Азіе* 21, *ошъ Албанїе* 30 (× 2), 38, *ошъ Арміе Цесарскїе* 38, *ошъ Баоше* 20, до *самага устія рѣке Бояне* 14, *ошъ Воеводе Милоша* 21, *ошъ ... Воеводе Милоша* 22, *Воеводе Дрекаловича* 35, до *верхѣ Голїе* 17, *Іоанна Кастрїота Емаѣе* 27, *съ другїе стороны рѣке Зетѣ* 16, *святаго Велико-мученика Георгїя ошъ Кайїадокїе* 29, *ошъ Менестра и Касїорїе Князя* 27, *коннице* 25, *ошъ Країне* 14, *съ другой стороны рѣке Мораче* 17, *ошъ наѣе Болгарскїе* 18, *Симеона Немане* 15, 20, *Ахметѣ Паше* 32, *Думанѣ Паше Чупрелича* 33, *ошъ Паше Албанского* 34, *изъ крѣпости Подгорице*

⁶ У питању је гласовни процес -и < -ији који се понекад среће у ИЦГ. Уп. примере: во *Албани* 35, у *Сербской Паїрїархїи Пекской* 10. Да се ради о поменутом гласовном процесу сведоче следећи облици: *ошъ Албанїе* 30 (х 2), 38, *Албанїю* 36, 43, на *Албанїю* 34, во *Албанїю* 35, *Сербскую Паїрїархїю Пекскую* 41.

жицѣ 3 руска је односно рускословенска одлика. Док је, међутим, облик *земли* 13 заједнички за рускословенски и српскохрватски односно српско-словенски језик, а разликује се од руског (*земле*), наставци именица *кѣ Росѣи* 40 и *кѣ ... имѣрѣи* 7 не представљају диференцијалну црту између поменутих језика.

Посебно овде треба поменути облик *Михаилѣ* Гларѣоновичу Воронцову 3, с напоменом да се ова именица углавном јавља по а-промени (в. т. 5).

Именице женског рода на сугласник

(не долазе примери)

4. А к у з а т и в

Именице мушког рода

Од српскохрватског језика разликује се, а долази у духу руског, руско-словенског и српкословенског, наставак следећих именица: *злѣи* 28, *Кнѣзѣ* 19—20, 26, *Кнѣзѣ Лѣзѣрѣ* 10, 20(×2), 21, *за великаго Госудѣрѣ* 20, *Цѣрѣ* 19, 21, 23(×2), 24 *на Цѣрѣ* 23, *Вѣзѣрѣ* 24.

У свим осталим случајевима наставак одговара данашњем руском као и српскохрватском језику. Нпр.: *Дѣвѣи* 11, *бѣрѣи* 18, *госѣодѣи* 22, *на домѣ* 35, *дѣворѣ* 28 и сл.

Именице средњег рода

Док именице: *вѣ ... вѣрѣи* 17, 20, *во ... вѣрѣи* 18, *во вѣрѣи* 30, *во имѣ* 29 имају руски односно рускословенски завршетак, форме: *желѣи* 7, *вѣ примѣи* *Герѣбалѣи* 16, *оружѣи* 31, *благѣдѣи* 34 представљају одлику и руског односно рускословенског и српкословенског језика.

Све остале именице средњег рода у овом падежу имају наставак који не представља разлику између српскохрватског и руског језика. Нпр.: *вѣ морѣ* 14, *вѣ лѣи* 15, *мѣи* 15 и сл.

Именице женског (и мушког) рода на -а

Све именице ове категорије долазе са наставком који је одлика и руског и српскохрватског језика. Нпр.: *фѣмѣи* 10, *Сѣфѣи* *Немѣи* 11, *на сѣи* *ранѣ* 25 и сл.

Именице женског рода на сугласник

Сви примери долазе у облику који је једнак номинативу. Нпр.: *рѣи* 22, *вѣрѣи* 23, *вѣ ... вѣи* 28 и сл.

5. В о к а т и в

Именице мушког рода

Укупно је седам именица употребљено једанаест пута у овом падежу. Од тога се јављају у духу руског језика у форми која је заједничка и за номинатив јединине: *Государь Княже Лазаре* 22, *милосѣивый Государь* 5, 23, *Государь мой* 23, *сѣйшельнѣишій Графъ* 5, *Михайла Іларіоновичъ* 5. Очито је, међутим, да поменути примери припадају лексичком фонду руског језика. Остале именице јављају се пет пута и то с наставцима -е и -у који су одлика не само српскохрватског него и српскословенског и рускословенског језика: *Государь Княже Лазаре* 22, *зѣиѣ Милошу* 23, *Милошу* 23. Јасно је да В. Петровић није успео да у овом падежу русификује имена *Лазар* и *Милош*, док су се форме *Княже* и *зѣиѣ* у контексту повеле за поменутиим именицама. Наравно, овде треба додати и то да је руска именица *князь* у овом контексту могла добити наставак -е и због тога што је у свести Василија Петровића егзистирала као атрибут уз име *Лазар*.

Именице средњег рода

(не долазе примери)

Именице женског (и мушког) рода на -а

Једини пример, и то у руској форми, представља облик *Михайла Іларіоновичъ* 5. Иначе, осим облика Архистратига *Михаила* (ген.) 15, ова именица у ИЦГ иде по а-промени: *Князь Михайла Ивановичъ* (ном.) 32, *Михайлѣ Іларіоновичу Воронцову* (в. т. 3).

Именице женског рода на сугласник

(не долазе примери)

6. И н с т р у м е н т а л

Именице мушког рода

Овде су, у духу и руског и српскохрватског језика, редовни наставци -ом и -ем: *съ народомъ* 7, *Десѣиѣомъ* 9, *съ браиѣомъ Гѣиѣомъ* 19, *за сѣиѣоломъ* 22, *съ Царѣмъ Сѣиѣфаномъ* 18, *Самодержѣемъ* 20, *съ Бѣгомъ Любѣвичемъ* 34 и сл.

Именице средњег рода

Именице на -иѣ имају редовно наставак -ем: *оружѣемъ* 36, 39, 43, *со ... имѣнѣемъ* 43, *ѣиѣиѣиѣемъ* 9, *сраженѣемъ* 25 и сл. Наравно, поменути облици

одлика су и рускословенског односно руског и српкословенског језика.

Облици: *именемъ* 12, 13(×2), 14, *имянемъ* 43 долазе са руским, рускословенским и српкословенским наставком, док форма *именомъ* 16 чини одлику српскохрватског језика.

Све остале именице ове категорије имају наставак -ом, — што је особина и руског и српскохрватског језика. Нпр.: *съ брашномъ* 38, *съ ... богаиствомъ* 41, *виномъ* 14, *жшћомъ* 14—15, *царствомъ* 19 и сл.

Именице женског (и мушког) рода на -а

У овој категорији именица долазе следећи наставци: -ою (18 пута), -ею (7 пута) и -ом (6 пута). Примери:

-ою: *Зейою* 27, *Черною горою* 42, *зимою* 18, *своею рукою* 19, 27, *вооруженною рукою* 32, *войною* 20 (×2), 33(×2), 34, *дочкою* 21, *съ великою охою* 32, *безчестною измѣною* 33, *съ йрислягою и расийскою* 41, *Босною и Херцеговиномъ* 42, *молодою дѣвицою* 21;

-ею: *съ фамилією* 20, *съ Царскимъ убійцею* 20, *йректасною Марією* 21, *Сербскою армією* 21, *съ сильною армією* 34, *конницею Босанскою* 21, *Делмаиїєю* 42;

-ом: *Зейомъ Черноомъ горомъ* 27, *Босною и Херцеговиномъ* 42, *Симеономъ Неманомъ* 25, *Сербскомъ земломъ* 26, *съ Росіомъ* 32.

Док примери на -ою и -ею представљају одлику руског, рускословенског, а и српкословенског језика, форме са -ом откривају српскохрватски језик у ИЦГ. Интересантно је истаћи да се понекад у овом падежу иста именица јавља и са руским и са српскохрватским наставком (*Зейою*, *Черною горою*, поред *Зейомъ Черноомъ горомъ* -в. горе), као и то да у истој синтагми срећемо наставке -ою и -ом (*Босною и Херцеговиномъ* — в. горе).

Именице женског рода на сугласник

Код ових именица редован је наставак -ију, што је одлика и рускословенског и српкословенског језика: *йодъ власиїю* 36, 37, 41, 42, *йомощію* 34, *съ йомощію* 30, 35, *скоросиїю* 35, *храбростиїю* 43, *бранію* 18, 19.⁷

7. Л о к а т и в

Именице мушког рода

У овој категорији именица долазе наставци -у (36 пута) и -ѣ (9 пута).

-у: *у Хилендару* 10, *у Сербскомъ народу* 22, *о Скендербегу* 27, *въ кошоромъ монастиырю* 15, *йо указу* 9, *йо Иоанну йервому Герцогу* 20, *йо йриказу* 25, *йо Сиѣфану* 25, *йо Радосаву* 25, *йо Владисаву* 25, *йо Драгуиину* 26, *у нихъ сѣиайу* 42, *йри... двору* 5, *объ миру* 21, *въ Прагу* 9, *въ великомъ сѣраху* 19, *во своемъ двору* 29, *на гласу* 30, *на дару* 23, *на бою* 27, *въ Косовскомъ лѣсу* 19, *въ*

⁷ Са истим наставком долази и брѣ *съ востію Пашами* 35.

- и/-и: в) ИСТОРИЈА О ЧЕРНОЙ ГОРЫ (наслов) 13, *въ Черной горы* 29¹⁰,
 — *ири рѣцѣ Марици* 19, *у лаври Сѣденици* (sic!) 10;
 г) *въ иѣй земли* 17, *ио Сербской земли* 40;
 д) *въ Себлѣ* (sic) 10, *у мѣйройолѣ* 10, *ио оной байталѣ* 27, *на ... байталѣ* 27, 28, *на байталѣ* 29, 35, *въ Венецѣ* 29(×2), *въ Унгарѣ* 29, *во Исиѣ* 30, *у Сербской Паѣрѣархи Пекской* 10, *во Албани* (в. нап. 6) 35.

Док наставак при мѣра под а) представља не само руску и рускословенску него и српскословенску особину, усамљени облик под б) одлика је руског језика. Наставак именица под в) карактеристика је српскохрватског језика. У примери ма под г) долази -и у духу српскохрватског, српскословенског и рускословенског језика (у руском би дошло -е), док исти наставак у облицима под д) не представља диференцијалну карактеристику између српскохрватског односно српскословенског и руског односно рускословенског језика.

Именице женског рода на сугласник

Код ових именица редовно долази наставак -и који је одлика и нашег и руског језика: у ... *власѣи* 19, *ио смерѣи* 29, *во обласѣи* 37 и сл.

Множина

8. Но м и н а т и в

Именице мушког рода

Пошто се наставак именица мушког рода у овом падежу подударе са стањем у руском односно у српскохрватском савременом књижевном језику, неће бити потребно наводити такве примере. Овде бисмо указали на следеће.

Поред редовних облика, који се у духу руског језика јављају са непромењеним сугласником основе у ном. мн.: *Турки* 9, 11, 19(×2), 21, 24(×3), 33(×2), 38, 42, 43(×3), *истиѣи* 14, 15, *Пайѣжници* 17, *знаки* 24, *Греки* 29, *начальници* 35, *Бошняки* 38, *Герцоги* 15(×2), 18, 30, *бреги* 14, у ИЦГ долазе врло ретко облици као: *измѣнѣи* 40, *пайѣжѣи* 42, *врази* 42, што је одлика не само српскословенског и српскохрватског него и рускословенског језика.

Поред редовних облика: *Черногорѣи* 15, 16, 33, 34, *Черногорѣи* 33, 38(×2), 42, једном долази и форма *Черногорѣи* 16.

У ИЦГ редовно срећемо облик *Сербѣи* 15, 20(×2), 25(×2), 26, 40, 41.

Наставак -ије у облику *Царѣ Сербскѣи* 15, 18, очито, представља исконски наставак *и*-основа, а овде је, у духу рускословенског језика, забележен код именице *јо*-основе.¹¹

¹⁰ Једном долази и пример *въ Черной Горѣи* 30, што говори да је изведен од номинатива *Чернаја Горија*, који у ИЦГ не налазимо. Међутим, три пута срећемо ном. *Черная гора* (уп. у савременом руском *Черногория*) 43 (х 3), као и 17 облика изведених од њега (в. под ген., акуз., инстр., лок.).

¹¹ Уп. Б. Ђирковић, *Грамаѣица црквенословенског језика за ученике богословије*. — Београд, 1949, 23.

Форма *кресѣѣѣ* 11 одговара стању у савременом руском језику.

За облик провинција *Клименѣ* 17 треба претпоставити да је изведен од јединице *Клименѣ* (припадник северноарбанашког малисорског племена у подручју Проклетија). Међутим, В. Петровић доноси и облике: Воевода Чонѣ Стале *Клименѣ* 32, *крѣмѣ Клименѣ* 33 и Кастратовѣ 17.¹²

Именице средњег рода

(не долазе примери)

Именице женског (и мушког) рода на -а

Код ових именица налазимо следеће наставке: -и (7 пута), -ы (5 пута), -е (3 пута) и -ѣ (два пута). Примери:

-и: *Пасѣрви* 16, *Воеводи* 19, *рѣки* 16, *Паши* 34, *Вельможѣ* 33, *ѣравинѣ* 17, *истѣ* 10;

-ы: *рыбы* 16, 18, *голови* 34, *води* 16, *слезы* 22;

-е: два *Воеводе* 22, оба *Воеводе* 23, *ѣри Воеводе* 24;

-ѣ: *ѣрсонѣ* 12, *онѣ двѣ рѣкѣ* 14.¹³

Облици који долазе с наставком -и/-ы одлика су руског односно руско-словенског, а у тврдој промени и српскословенског језика, док облици с -е/-ѣ представљају српскохрватску црту.

Именице женског рода на сугласник

Овде долази само облик *моци* 26 који је с наставком -и одлика и руског и нашег језика.

9. Г е н и т и в

Именице мушког рода

Ове именице у генитиву множине имају следеће наставке: -ов (38 пута), -ев (једанпут), -Ѧ (36 пута) и -ей (5 пута). Примери:

¹² Вук доноси облик *Клименѣ* у значењу арбанашки досељеник у Срему (уп. *Српски рјечник. Истѣмачен њемачкиѣм и латинскиѣм рјечѣма. Скупио га и на свиѣѣй издао Вук Сѣѣф. Караѣић*. — У Београду, 1935⁴, 285 — скраћено: Вук Рјечник). У Рјечнику ЈАЗУ налазимо форму *Клименѣ* (мн. *Клименѣ*) у значењу „чѣвѣк из њѣкога арбанашкога племена“ (уп. *Рјечник хрѣвѣйскога или срѣпскога јѣзѣка. На свиѣѣй издаѣе Југославѣнска академија знанѣсѣи и умѣјѣносѣи*. — У Загребу, 1898—1903, књ. V, 75 — скраћено: РЈА). Иначе, данас се у говору Куча чуѣе облик *Климен(а)ѣ* — мн. *Клименѣ* (према усменѣм саопшѣѣњу др Драгољуба Петровића), док сам ја у Васѣјевићѣма забележио *Клименѣ* (мн. *Клименѣ*). Ни Кучѣ ни Васѣјевићѣ (погранична зона према Албанији) немају форму *Клименѣ* са множином *Клименѣ*.

¹³ Са -е, наравно, долазе и познати топонѣми који облички представљају ном. множѣне: *Блѣлицѣ* 16, *Кѣриѣ* 15, *Крѣвошѣ* 16, *Махѣне* 14, *Цуѣ* 16 (за форму провинѣѣ *Клименѣ* в. т. 8 и нап. 12).

- ов: изъ Бошняковъ и Херцеговцовъ 36, Албанезовъ и Бошняковъ 35, оиъ Босняковъ 10, Босняковъ 25, оиъ союзниковъ своихъ Сербовъ 33, съ помощію Черногорцовъ 30, кромѣ единыхъ Черногорцовъ 31, у Черногорцовъ 32—33, оиъ Черногорцовъ 32, 38, 42, йройивъ Черногорцовъ 42, безъ Черногорцовъ и Бергановъ 20, Бергановъ 13, кромѣ Климентіевъ и Каспирайовъ 17, у Грековъ 21, оиъ Персовъ 35, оиъ Грековъ 40, разныхъ орденовъ 3, Сербскихъ Деспотъ и Графовъ 9, оиъ Герцоговъ Зейскихъ 14, на мѣсто онихъ Герцоговъ 30, 70 домовъ 15, безъ карауловъ 19, шаговъ 24(×2), убийковъ 30, йройивъ Турокъ варваровъ 31, йройивъ народовъ Черногорскихъ 35, между шѣхъ народовъ 37, Герцоговъ Зейскихъ и Черногорскихъ 36, осипрововъ 14, Архїереевъ 40;
- ев: Архїереевъ 41;
- Ю: оиъ Босняковъ и Херцеговацъ 10, Македонянь 35, оиъ онихъ Пийеръ съ помощію Кучанъ 35¹⁴, оиъ Пацровикъ (топ.) 14, оиъ Бѣлоавличъ (топ.) 17, оиъ Пийеръ (топ.) 17(×2), оиъ Негушъ 31(×2), оиъ Рагузіанъ 10, Архїерей 40, десїоиъ 6, 9, оиъ хрисїїанъ 26, Хрисїїанъ 42, оиъ Турокъ 15, 16(×2), 25, 26, 29, йройивъ Турокъ 20, 27, 31, множесїтво Турокъ 24(×3), Турокъ ... множесїтво 24, знайнѣишихъ Турокъ 70 человекъ 35—36, 37 человекъ 33, 77 человекъ 34, йяиъ соиъ человекъ 34, 7 годъ 35, давсїи и шїри-десяиъ годъ 25;
- ей: владашелей 6, свяиыхъ Царей Сербскихъ и Деспотъ 6, подъ властію Сербскихъ Царей 42, оиъ нейрїишелей 43, чесїиныхъ людей 12.

Именице средњег рода

Осим облика 46 *лѣиъ* 17, овде долазе и форме два позната топонима: *оиъ Плеваль* 10 и *оиъ Сомиль* 15. Као што се види, сва три примера долазе с наставком -Ю.

Именице женског (и мушког) рода на -а

Ове именице најчешће долазе без наставка (11 пута), затим са -ах (пет пута), док једном налазимо наставак -их. Примери:

- Ю: источници водъ 14, оиъ Боярскихъ фамилиъ 15, со всѣхъ сїторонъ 38, до самыхъ сїбнъ 41, оиъ Махинъ (топ.) 14, 60 тиысящъ 19, 12 тиысящъ 25, йяиъ тиысящъ и пять сотъ человекъ 34, больше 80 тиысящъ фамилиихъ народа Сербскаго 38, со 12 тиысящъ 25, болѣ 100 тиысящъ 33;
- ах: оиъ оныхъ высокихъ фамилияхъ Сербскихъ Деспотъ и Графовъ 9, оиъ коиорихъ фамилияхъ 12, изъ многихъ вышеченнихъ истїорїяхъ Сербскихъ 12, въ 60 тиысяцахъ Турецкихъ войскъ 32, шесїъ Пашахъ 25;
- их: больше 80 тиысящъ фамилиихъ народа Сербскаго 38.

¹⁴ Очито је да овај генитив представља облик изведен од *Кучанин* (мн. *Кучани*), што значи да га је В. Петровић у овој форми донео у немогућности да то учини друкчије. Иначе, реч је о етнику *Куч*, мн. *Кучи* (уп. Вук Рјечник 330).

Именице женског рода на сугласник

Овде долазе три примера и то сва три с наставком *-ей*: *лошадей* 25, 35, *свѣтъхъ моцѣй* 41.

Из изнесеног материјала види се да код именица мушког рода најчешће долази наставак *-ов*, што је карактеристика руског и рускословенског језика. Наравно, поменути наставак одлика је и српкословенског језика. У духу руског односно рускословенског језика долазе и именице с наставком *-ей*, као и усамљени пример на *-ев*. Именице средњег рода редовно се завршавају на *-О*. Са истим наставком долази и огромна већина именица које у ном. једн. имају *-а*, као и скоро половина именица мушког рода. Поменути наставак код именица мушког рода одлика је рускословенског и српкословенског језика, док завршетак *-О* именица средњег, као и женског рода на *-а*, представља карактеристику и руског језика. Када је реч о генитиву множине без наставка, потребно је поменути и то да присуство ових форми може бити инспирисано и познатом сачуваном употребом старих генитивних облика без наставка у конструкцији са бројевима или изразима за количину. Овакве форме старог генитива множине помиње А. Младеновић у познатој монографији о језику владике Данила.¹⁵

Наставак *-ах* код именица женског рода на *-а*, без сумње, карактеристика је завичајног говора аутора ИЦГ.¹⁶ Једини пример с наставком *-их* (*исѣорѣихъ*) Василије Петровић је, вероватно, донео под утицајем наставка у овом падежу код именица женског рода на сугласник у дијалекту свог родног краја.

Ваља овде напоменути и то да је дистрибуција наставака у овом падежу добрим делом стихијска, о чему нам најбоље говоре примери као: *оѣъ Босняковъ и Херцеговаѣъ, изъ Бошняковъ и Херцеговцовъ; число Архїерей Сербскихъ, Архїеревъ, Архїереевъ; оѣъ Боярскихъ фамилїй, оѣъ оныхъ високихъ фамилїяхъ Сербскихъ Десѣоѣъ и Графовъ, больше 80 ѣысяѣъ фамилїихъ народа Сербскаго* и сл. — в. горе.

10. Д а т и в

Именице мушког рода

Код ових именица 10 пута долази наставак *-ом*, 5 пута *-ем*, док по једанпут налазимо *-ам* и *-има*.

-ом: *Венеѣяномъ* 30 (×2), 40, *народомъ* 31, 37, *къ Берганомъ* 38, *Туркомъ* 38, 42, *двѣма другомъ* 24, *хрисѣяаномъ* 17;

-ем: *Черногорцемъ* 30, 42, *Серблемъ* 20, *нейрїѣѣлемъ* 33, *людемъ* 42.

-ам: *Черногорцамаъ* 36;

-има: *Государима* 39.

¹⁵ Уп. Др Александар Младеновић, *Језик владике Данила*. — Нови Сад (Матица српска), 1973, 129—130 — скраћено: Млад. Данило.

¹⁶ Уп. Млад. Данило 129—130.

Именице средњег рода

(не долазе примери)

Именице женског рода на -а

Овде налазимо само један пример и то са наставком -ам: *лицемѣрнимъ его клѣтвамъ* 33.

Именице женског рода на сугласник

(не долазе примери)

Као што се види, код именица мушког рода готово редовно у овом падежу долази -ом/-ем, што је одлика и рускословенског и српкословенског језика. Међутим, овако честа употреба наставка -ом/-ем може бити инспирисана и стањем у завичајном говору аутора ИЦГ, из којег, вероватно, нису биле потпуно ишчезле форме старог датива на -ом. Једина именица мушког рода с наставком -ам (*Черногорцамъ*) одлика је руског језика, док наставак -има (очито, у руској лексеми — в. горе) представља карактеристику српскохрватског језика. Усамљени пример за именице женског рода на -а (*клѣтвамъ*) не даје могућности за доношење ширих закључака у вези с наставцима за овај падеж у ИЦГ. Ваља рећи, међутим, да наставак -ам код именица женског рода на -а не представља диференцијалну црту између руског и нашег језика пошто је исти одлика не само рускословенског, руског и српкословенског језика него добрим делом и дијалекта родног краја аутора ИЦГ.¹⁷

11. А к у з а т и в

Именице мушког рода

У овом падежу именице мушког рода имају следеће наставке: -и (7 пута), -ы (3 пута), -ов (7 пута), -ев (3 пута), -е (7 пута), док са наставком -ей и -ије долази по један пример.

- и/-ы: а) *Черногорскіе народи* 11, *храбріе народи* 21, *Архїереи* 40, *їредѣ Цари наши* 12, *Турки* 35, *Греки* 40;
— *свое Послы* 19, *Послы* 21, *славніе йолководцы* 31;
б) *їредѣ глази* 25;
- ов/-ев: *для обманъициковъ* 12, *на ... Варваровъ* 32, *Турковъ* 25, 34, 42, *на Турковъ* 30, *на черногорцовъ* 34;
— *на Черногорцевъ* 33, *їоваришцевъ* 24, *двою браїїевъ* 26;

¹⁷ Облике са -ам у овом падежу код именица женског рода на -а налазимо и код владике Данила (Млад. Данило 131—132), као и код Његоша (Данило Вушовић, *Прилози ѝроучавању Његошева језика*. — Јужнословенски филолог, Београд, 1930, књ. IX, 121), а и у данашњим говорима у оквиру средњокатунских племена и околине Бара (уп. Ивић Дијал. 162; Митар Б. Пешикан, *Сїароцрногорски средњокатунски и љешански говори*. — Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1965, књ. XV, 148).

- е: *народе* 37, *аѿсѣиѣ* 10, на *Сербле* 19, *Турке* 27, 38, *христѣиѣ* 42, *Рагузиѣ* 42;
 -ей: *жѣиѣлей* 43;
 -ије: *Царѣ Сербскѣ* 10.

Именице средњег рода

Облик *сѣла* 11 не представља диференцијални пример између нашег и руског језика, док су форме: *обѣцѣ* 33, *коѣ* 24, на *коѣ* 24 одлика руско-словенског и српскословенског језика.

Именице женског (и мушког) рода на -а

Најчешћи наставак у акузативу ових именица је -и (14 пута), по четири пута долазе -ы и -е, три пута -ей, док једном имамо акузатив без наставка.

- и: *исѣорѣ* 10, *дѣнѣги* 10, 40, за *дѣнѣги* 10, 11, *дѣревни* 11, *заслуги* 12, *рѣки* 18(×2), *голови* 25, *ѣушки* 34, *услуги* 38(×2), 39;
 -ы: *води* 18, *ѣ горы* 43, *грамаѣ* 31, *сѣраны* 18;
 -е: *своѣ Воеводе* 22, *два вѣрне мои Воеводе* 22, *своѣ ѣолаѣ* 15, на *ноге* 23;
 -ей: *обоѣхъ Воеводеѣ* 24, *Пашѣѣ* 37(×2);
 -Ø: *Вѣльможѣ* 34.

Именице женског рода на сугласник

У овом падежу долазе две именице и то једна с наставком -и, а друга са -ей.

- и: *моѣи* 18;
 -ей: *лошадеѣ* 19.

Изнесени материјал показује да у акузативу множине именица мушког рода најчешће долазе наставци -и/-ы и -ов/-ев. Док је наставак -и/-ы у примерима под а) (имена живих бића) подједнако одлика рускословенског и српскословенског, а разликује се од руског и српскохрватског језика, дотле наставак -и у усамљеном примеру под б) (*ѣредѣ глази*) првенствено представља карактеристику руског језика, пошто се, очито, ради о руској лексеми. Наставак -ов/-ев, који се јавља у више од једне трећине укупног броја примера именица мушког рода, као и наставак -ей у усамљеном примеру *жѣиѣлей*, одлика је руског језика, а наставак -е (скоро једна четвртина укупног броја примера именица мушког рода) представља карактеристику српскохрватског језика. Наставак -ије у једином примеру (*Царѣ Сербскѣ*) одлика је руско-словенског језика.

Код именица женског рода на -а најчешће долази наставак -и/-ы (скоро три четвртине укупног броја примера ових именица), који је одлика руског

односно рускословенског, а у тврдој промени и српскословенског језика. Наставак -*О*, као и -*ей*, код ових именица, карактеристика је руског језика, мада бисмо по руским нормама и уместо -*ей* овде очекивали наставак -*О*, док -*е* у ретким примерима именица на -*а* представља особину српскохрватског језика.

Од укупно две именице женског рода на сугласник у овом падежу, облик *моци* не представља диференцијалну форму између српскохрватског и руског језика, док пример *лошадей* долази у руском духу.

12. В о к а т и в

У ИЦГ не долазе примери у овом падежу.

13. И н с т р у м е н т а л

Именице мушког рода

Код ових именица три пута долази наставак -*и*, два пута -*ы*, док три пута срећемо -*ами*.

- и: *съ своимъ природнымъ Патріархомъ и Архіереи* 40, *съ Турки* 33, *съ Венеціянскими люди* 42;
- ы: *всякими йлоды* 14(×2);
- ами: *шляхйичами* 10, *съ Турками* 33, *съ Бегомъ Любовичемъ и йрочими начальниками* 34.

Именице средњег рода

Овде долази само пример *со женами и деѣми* 30.

Именице женског (и мушког) рода на -*а*

Сви примери (четири пута) имају наставак -*ами*:

деньгами 11, *со женами* 30, *съ Бегомъ Любовичемъ и йрочимъ окружними Пашами* 34, *съ восмѣю Пашами* 35.

Именице женског рода на сугласник (не долазе примери)

Изнесени примери показују да најчешћи наставак код именица мушког рода (-*и*/-*ы*) долази у духу рускословенског односно српскословенског језика, док је -*ами* код ових именица искључиво одлика руског језика. Наставак -*ами* код именица женског рода на -*а* одлика је не само руског односно руско-

словенског него и српскословенског језика. Док усамљени наставак *-ми* (*дѣиѣми*) означава норму руског, рускословенског и српскословенског језика, форма *съ Венеѣянскими люди* (с наставком *-и*) открива утицај *јо*-деклинације на *и*-деклинацију.

Интересантно је напоменути да и у овом падежу срећемо стихијску дистрибуцију наставака (*съ Турки*, поред *съ Турками* — в. горе).

14. Л о к а т и в

Именице мушког рода

У локативу множине именице мушког рода имају следеће наставке:

-ѣх (пет пута), *-ех* (три пута) и *-ах* (четири пута).

-ѣх: *въ реченныхъ монастырѣхъ* 12, *о Царѣхъ Сербскихъ и Герцогѣхъ Черногорскихъ* 12, *въ 1717 и въ 1718 годѣхъ* 34, *въ йрошлыхъ годѣхъ* 37;

-ех: *о Словянехъ* 10, *о Серблехъ* 10, *у Серблехъ* 10;¹⁸

-ах: *о сѣйранныхъ народахъ* 6, *въ чужихъ краяхъ* 7, *въ разныхъ военныхъ случаяхъ* 36, *въ корабляхъ* 38.

Именице средњег рода

У овом падежу долазе три примера и сва три се завршавају на *-ах*: *о славныхъ и храбрыхъ дѣлахъ* 31, *въ другихъ государсѣвахъ* 9, *на йоляхъ* 19.

Именице женског рода на *-а*

Сви примери (укупно пет) завршавају се на *-ах*:

во играхъ 19, *на коѣторыхъ горахъ* 43, *йри оныхъ* онаго народа *йобѣдахъ* 36, *въ башалѣахъ* 30, *на губерніяхъ* 37.

Именице женског рода на сугласник

Једини пример ових именица забележен је с наставком *-ѣх*:

на лошедѣхъ хорошихъ 23.

Изложени примери показују да код именица мушког рода преовлађује наставак *-ѣх/-ех*, који је одлика рускословенског и српскословенског језика. Док наставак *-ах*, који доследно долази код именица средњег, а добрим делом и код именица мушког рода (једна трећина свих примера), представља осо-

¹⁸ У нашим старим споменицима обично се употребљава облик „*оу Срьблѣхъ*“ (у *Србима*) са значењем у *Србији*, а изведен је од имена државе *Србље* која се тако звала по имену народа у множини (уп. Константин Јиречек, *Историја Срба*. — Београд, 1923, св. III, 1).

бину руског, а делимично и рускословенског језика, овај завршетак код именица женског рода на *-а* (100% примера) одлика је не само руског односно рускословенског него и српкословенског језика. Не треба, међутим, изгубити из вида да је наставак *-ах* у овом падежу (и у генитиву множине) карактеристика и завичајног говора аутора ИЦГ.

Једини пример именица женског рода на сугласник, донет у рускословенском лику (*на лошедѣхъ хорошихъ*), не даје могућност за шира закључавања.

15. Иако се то из прегледа множинских падежа јасно види, овде треба истаћи да у ИЦГ не долази ни једна именица са уметком *ов/ев*. Примери:

номинатив: *знаки* 24, *бреги* 14, *врази* 42, *сыны* 26, *йлоды* 14 и сл.;

датив: *дѣѣма другомъ* 24;

акузатив: *йредѣ Цари наши* 12, *Царѣе Сербскѣе* 10;

инструментал: *всякими йлоды* 14(×2);

локатив: *въ чужихъ краяхъ* 7, *въ разнихъ военныхъ случаяхъ* 36, *о Царѣхъ Сербскихъ* 12.

Наравно, одсуство уметака *ов/ев* у ИЦГ инспирисано је, пре свега, стањем у руском односно рускословенском језику, што је и разумљиво, пошто је ово дело намењено, првенствено, руском читаоцу.

Напомене о роду и облику појединих именица

16. За именицу *војска* у ИЦГ налазимо облике у средњем и женском роду: *войско* (ном. једн.) 36(×2)¹⁹, *войска* (ген. једн.) 33, *съ ... многочисленнымъ войскомъ* 35, — *войска* (ном. једн.) 34, *войску* (акуз. једн.) 30, *нейремѣнное войску* (акуз. једн.) 36. Колико се аутор ИЦГ не сналази када је у питању род ове именице најбоље говори синтагма *нейремѣнное войску* (в. горе) у којој је придев донет у духу руског, а именица у духу српскохрватског језика.

17. Река *Дрим* забележена је и у женском и у мушком роду: *народи ... которѣ обрѣтаются до рѣки Дрины*, *которая рѣка Дринъ* раздѣляетъ герцогство Зетское и Албанію 36.²⁰

18. Именица *лагер* има облике: *изъ лагеря* 24, *къ лагерю* 24, *въ лагерь* 33 поред: *изъ лагера* 24, *къ ... лагеру* 23, *лагеромъ* (инстр. једн.) 19.

19. За месец *јун* налазимо облик: *месяца Іюня* 27.

20. За именицу *дан* налазимо облике који су карактеристика руског језика: *акуз. једн.: въ йтой день* 25, *въ йрейшій день* 27, *ген. једн.: дня* 26, 34, *до ... дня* 17, 29, *15 дня* 27, *до йлудня* 25.

¹⁹ Наравно, облик *войско* одлика је руског језика.

²⁰ РЈА (II 780—781) бележи облике *Дрим* и *Дрин* с напоменом да се оба јављају „од краја XIII или од почетка XIV вијека“, као и то да је у старија времена обичнија форма *Дрим*. Вук, као и Елезовић, дају само облик *Дрим* (Вук Рјечник 145; Гл. Елезовић, *Речник косовско-мѣтохиског дијалекта*. — Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1932, књ. IV, 154), док сам ја у Метохији срео и лик *Дрин*.

21. За именицу *црква* налазимо следеће облике: за вѣру и *церьковъ* (акуз. једн.) 25, *въ церькви* святаго отца Николаа 42, *Въ Венеціи* тогда не было нашего Греческаго православія *церьковъ* (ген. мн.) 29, *многіе церькви* (акуз. мн.) 15, *святійыя церькви* (акуз. мн.) 41.

22. За именицу *Хрвайска* долази облик *Харвацкую* (акуз.) 18.²¹

23. У примеру: Морача ... *входитъ въ рѣку Зету ниже Верѣогради* 13 налазимо наставак -и.²²

24. Од именице *госѣода* долазе следећи облици: *ѣогѣоша* *вся Сербская* *госѣода* 25, *главнѣ* *госѣода* 15, *славныѣ* *госѣода* 17, *госѣода* 22, *оѣъ* ... *Турецкихъ* *госѣодъ* 38.

25. Једном долази облик: *со множесѣвомъ* *власѣель* 25.

26. Према данас уобичајеном *Радуле* у ИЦГ налазимо *Радуль* *Петровичъ* 31.²³

27. Име владике Данила долази у следећим облицима: *Мѣѣроѣолиѣа* *Данѣила* *Счѣйчевѣа* 31, у *Мѣѣроѣолиѣа* *Данѣила* *Пѣѣровича* 34, *Мѣѣроѣолиѣу* *Данѣилу* 34.

28. За познати топоним *Његуши* у ИЦГ редовно долази индеклинабилни облик *Негожъ*: *уѣздъ* *Негожъ* 15, *городъ* *Негожъ* 15, *оѣъ* *Негожъ* 15, 16(×2). Међутим, уз патроним Петровић два пута долази генитивни облик, очито, од племена *Његуши*: *Данѣила* *Счѣйчевѣа* *оѣъ* *Негушъ* *Пѣѣровича* 31, *Первой оѣъ* *Негушъ* *родной* *его* *браѣъ* *Дукъ* *Радуль* *Пѣѣровичъ* 31.²⁴

29. Према стсл. *маѣи* и *дѣиѣи* у ИЦГ налазимо облике: *маѣере* (ген. једн.) 18, *дочъ* (акуз. једн.) 28(×3), *на дочъ* 27, 28(×2), *дочери* (акуз. мн.) 38 (уп. и форму *дочкою* (инстр. једн.) 21, изведена од ном. *дочка*).

30. Полусложенице у ИЦГ долазе на следећи начин: *Бѣла* *Урошъ* 11 (×2), *оѣъ* *Князя* *Бѣла* *Уроша* 11, *Думанъ* *Паше* 33, *славнаго* *Сулеманъ* *Паше* 30, *Ахмѣѣъ* *Паше* 32, *Вице-Канцлеру* 3.

31. Према талијанском *dise* и француском *dis* једном срећемо *Дукъ* *Радуль* *Пѣѣровичъ* 31.

32. За *Наѣуль* долази облик *въ* *Наѣулю* (акуз.) 27.²⁵

²¹ Уп. и облике: *Черную гору* 17, *въ* *Черную гору* 27, 28, *на* *Черную гору* 32 (х 2), 33 итд. у којима, у духу руског језика, доследно долази придевски наставак -ую.

²² РЈА (XXI 570) доноси апелатив *врѣоград* у мушком роду (у значењу врт).

²³ Ово име регистровано је и код Вука (Вук Рјечник 644).

²⁴ У РЈА налазимо лик *Његош* као „племенско име“ (VIII 275), као и форму *Његуши* у значењима „племя у Црној Гори“ и „поље у Црној Гори, гдје живи племя истога имена“. Интересантно, у Вуковом *Срѣском рјечнику* нису забележени ови појмови.

²⁵ РЈА поред облика *Наѣуль* има и форму *Наѣула* (VII 542).

Закључак

33. Испитивање деklinације именица у ИЦГ показало је да се највећи број падежних наставака остварује у духу руског односно рускословенског језика, као и то да су ти наставци често исти и у српскословенској парадигми. Бројни су, међутим, и завршеци који представљају карактеристику народног језика Василија Петровића: *-е* у генитиву, *-и* у дативу и локативу, *-ом* у инструменталу јединине, *-е* у номинативу и акузативу множине именица на *-а*, затим *-у* у локативу јединине, *-има* у дативу и *-е* у акузативу множине именица мушког рода и сл. Интересантно је нагласити да понекад у именичкој деklinацији налазимо и црте дијалекта родног краја аутора ИЦГ: наставак *-ах* у генитиву множине именица на *-а* и акузатив употребљен у служби локатива. Треба на крају истаћи и то да нису ретки ни примери стихијске дистрибуције наставака, тј. случајеви када у истој синтагми имамо именице једне врсте са различитим наставцима, или се нека именица више пута јавља са другим завршетком: *съ другѣе сѣоронѣ рѣке Зеѣѣ, съ лѣвой сѣоронѣ, до самыѣ рѣки Зеѣѣ, — Зеѣѣю, Черною горою, Зеѣѣомъ Черноѣ горомъ, Босною и Херцеговиномъ, — оѣѣ Босняковъ и Херцеговаѣ, оѣѣ Боярскихъ фамилѣѣ, оѣѣ оныхъ высокихъ фамилѣѣхъ Сербскихъ Десѣѣѣ и Графовъ, больше 80 ѣѣѣѣѣѣ фамилѣѣхъ народа Сербскаго* и сл.

Остаје нејасно због чега је удео српскохрватских облика у једним падежима већи, у другима мањи, док га у трећима нема. Изгледа као да се ради о неједнакој сигурности аутора у различитим појединостима руске односно рускословенске граматике.

Београд

Светозар Стијовић

ОБ ИМЕНАХ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ В „ИСТОРИИ ЧЕРНОГОРИИ“ (1754)
ВЛАДЫКИ ВАСИЛИЯ ПЕТРОВИЧА

Резюме

В работе сравнительным методом подробно исследовано склонение имен существительных в „Истории Черногории“ с целью установить отношение между русскими и сербскохрватскими элементами в нем. Анализ показал, что самое большое число окончаний осуществляется в духе русского или рускославянского языка, а также, что окончания в значительной степени совпадают с сербскославянской парадигмой. Однако, есть и немалое число окончаний, отличающих сербскохрватский язык, а иногда появляются и их диалектные черты родины Василия Петровича. В конце следует подчеркнуть и наличие стихийной дистрибуции окончаний, т.е. не редки примеры, когда в одном и том же словосочетании встречаются существительные одного склонения с различными окончаниями, или в одном существительном, появляющемся несколько раз с одним и тем же падежным значением, наблюдаются другие окончания.